

Nemzedékek történelmi tudatában úgy élt és él még sokszor ma is, hogy két birodalom végvidékén pusztalétéért küzdött a nemzet, lényegében elhagyva Európától, egy rideg, hullaszagú országban, ahol a provinciális műveltségű nemesség olykor egymással torzalkodott. Am Pálffy Pál levelezéséből gyökeresen más kép tárul elénk. Számos adatot találunk arra nézve, hogy az 1647. és az 1649. évi országgyűléseken a magyar rendek milyen erőfeszítéseket tesznek akár a vallási türelem, akár a katonai védelem megszervezésének érdekében. A számos európai műveltségű és látókörű politikussal rendelkező magyar vezető réteg eleven és lüktető kapcsolatban volt az európai és katonai eseményekkel. A kor hírviszonyaihoz képest meglepően gyors, s viszonylag megbízható információkkal rendelkeztek a velenceiek dalmáciai hadisikereiről éppen úgy, mint az 1648-ban Párizsban kitört felkelésről, ahol Pálffy hírei szerint harmincezren keltek fel a király és Mazarin bíboros ellen, „s-azkj Kardinál Mazarant elevene[n]] megh foghia szaz ezer koront ighértek, s-azkj penig megh öl] 50 ezret” (43. levél). A távoli Angliából például az Oliver Cromwell vezette parlamenti hadsereg Marston Moor melletti győzelme alig egy hónap múlva már a nádor tudomására jutott (6. levél).

Különösen értékes forrásokat szolgáltatnak a levelek a végvári katonaság mindennapi életének és harcainak vizsgálatához csakúgy, mint az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem Habsburg-ellenes harcaihoz. Kiemelésre kívánczik például az 1644. október 2-án a Hernád mentén I. Rákóczi György és Johann Götz császári tábornok csapatai között lezajlott ütközet leírása, melyben az ifjú Zrínyi Miklós is részt vett (11. levél). Miután Pálffy Pál az adott időszakban a Magyar Kamara elnöke, országbíró és nádor is volt, számos diplomáciai, gazdasági adatot tartalmaz levelezése a kutatók és a történelem iránt érdeklődők számára. A kiadvány kezelését elősegítik a különböző mutatók, s a betűhív közlés nem csak a nyelvészek és filológusok számára csemege, hanem szinte kópiaként őrzi az eredeti forrásokat az utókor számára.

Végül reméljük, hogy az ELTE Közép- és Korajkori Magyar Történelmi Tanszéke kutatócsoportjának forrásközlő sorozata nem marad folytatás nélkül, s a sorozat szerkesztői, a szerény anyagi keretből, különösen értékes, mégis megfizethető tudományos kiadványokat jelentetnek meg.

Czigány István

FRANZ PESENDORFER

FELDMARSCHALL LOUDON Der Sieg und sein Preis

(Österreichischer Bundesverlag, Wien, 1989. 280 o.)

A neves osztrák történetíró a Habsburg-Lotharingiai uralkodóház toszkánai ágához tartozó főhercegekről írt életrajzeit követően immár a XVIII. század egyik legnevesebb hadvezérének pályafutását választotta témául. A kétszáz évvel ezelőtt elhunyt, Mária Terézia és II. József szolgálatában sikeres és népszerű tábornagy messziről ért fel a csúcsra. Amikor a szerző a hosszú életutat eleven színekkel élénk tárja, mindvégig hangsúlyt helyez annak bemutatására is, hogy a háborúról háborúra feljebb kerülő hivatásos katona győzelmei milyen árral jártak mind a győztes had, mind személyesen az ő számára.

A szerzőt, saját vallomása szerint, elsődlegesen éppen az a kérdés foglalkoztatta: Mi játszódhatott le egy hadvezér bensőjében, aki nemcsak maga ütközött állandóan a halálba, hanem aki mind a saját táborában, mind az ellenségénél lévő ezrekkel kapcsolatosan felelős volt életért és halálért. Az eddigi teljes életrajzi irodalom és az elérhető források feldolgozásával tett sikeres kísérletet a válaszadásra.

A szokatlan életút és a rendkívüli egyéniség bemutatása annak a ténynek a közlésével indul, hogy a livóniai születésű hadvezér nevét Habsburg-birodalombéli pályá-

futásának kezdete óta használta a műben következetesen szerepeltetett Loudon írásmóddal. Ugyanakkor Brémából elszármazott felmenői még leginkább a Loudon szóképet használták, bár más ortográfia, így főleg a Loudon változat, is előfordult.

Az 1717-ben született későbbi hadvezér felmenői, így nagyatyja és atya is, a svéd uralom idején a katonai pályát választották és a hadimesterségből éltek. 1710-ben azonban a terület orosz fennhatóság alá került és ezt a tényt az 1721-es békeszerződés véglegesítette. Nagy Péter cár alattvalójává válva Gideon Ernst Loudon katonai pályáját az orosz haderőben kezdte meg. 1732-ben kadétként lépett be a pleskaui gyalogezredbe és ezzel vonult már a következő évben Litvánián át Lengyelországba, ahol kirobant az örökösödési háború. Ezrede kötelékében, hadnaggyá előléptetve, 1736-tól az oszmánellenes háborúban a Krímben került bevetésre, majd már főhadnagyként Asztrahányban szolgált tovább, egyre kevesebb kedvvel. Miután nem sikerült magát visszahelyeztetnie a Baltikumba, megvált az orosz szolgálatól.

Az 1742-ben kitört svéd-orosz háborúra tekintettel kísérletet tett a szemben álló hadnál való szolgálatvállalásra, de erre végülis nem került sor. A körülményeket a szerző részletesen és rendkívül olvashányosan közli. Ezt követően Loudon porosz szolgálat vállalására tett kísérletet, ugyancsak sikertelenül. Így nem maradt más hátra az osztrák örökösödési háború idején katonai pályáját folytatni kívánó ifjúnak, mint hogy a sziléziai háborúban a poroszokkal szemben álló császári-királyi hadakhoz igyekezzen.

1744-ben kapitányként került Franz von der Trenck szlavóniai pandur-szabadsapatába. Az e kötelékben a következő év végéig teljesített szolgálatról szóló részletes leírás érdemi magyarázattól a legnagyobb figyelmet. Ugyanígy érdekfeszítő az 1746-tól a károlyvárosi határőrvidéken a likai ezredben kezdetben kapitányként, 1750-től főstrázsamesterként, majd 1754-től vicebesterként teljesített szolgálatáról szóló rész is.

Az igazi felemelkedésre Loudonnak az 1756-ban kirobant hétéves, vagy harmadik sziléziai háború nyújtott lehetőséget. Az olvasó érzékletes képet nyerhet az első években a katonai határőrvidéki könnyű alakulatok egyikének kötelékében, majd élén egyszerű haditeltjesítményeket lehetővé tévő csehországi kisháborús eseményekről, amelyek Loudon őbesteri előléptetését, majd generális-főstrázsamesteri, sőt altábornagyi kinevezését eredményezték és a Katonai Mária Terézia-renddel való kétszeri kitüntetése alapjául szolgáltak. Ugyancsak részletesen szól a szerző az 1759-es és további hadjáratokról, amelyekben, immár hadvezérként, jelentős összevont erők élén, jelentős csatákban tanúsította tudását,

képességeit és erényeit Loudon, akit uralkodója a bárói méltóságra emelt, csehországi birtokadományokban részesített, majd ezredtulajdonossá nevezett ki, végül tábornaggyá léptetett elő, így jutalmazva a haditetteket.

A következő békeidőben csehországi birtokait gyarapító hadvezér a kis- és nagyháborúban elért sikerei révén a Habsburg-birodalom egyik legnépszerűbb egyéniségévé vált. Az olvasó érzékletes képet kap arról, mint kísérelték meg előbb a spanyol, majd a szász, végül az orosz uralkodó bizalmasai elérni, hogy hadvezéri sikereit, zászlót cserélve, máshol kamatoztassa tovább. Ennek következtében a bécsi udvar bizalmatlanná vált irányában és nem bírta meg hadijellegű feladatokkal. 1766-ban ugyan gyalogsági főfelügyelői kinevezése révén az Udvari Haditanács tagja lett, de beosztását alig három évvel később feleslegesnek ítélték, így a lázas hadireformból alig tudott részt vállalni. Ennek lehetőségét új beosztása tovább csökkentette: morvaországi vezénylő tábornokként távol került Bécsből. Pesendorfer rendkívül plasztikusan ábrázolja Loudon megkeseredettségét, amelynek eredményeként végül 1773-ban beosztásából való felmentését kérte.

1777-ben a hadvezér eladta csehországi birtokait és a Bécs szomszédságában lévő Hadersdorf uradalmát és az annak közepén álló kastélyt vásárolta meg. Az udvarhoz közelebb kerülve újólag magára vonta a figyelmet. A következő évben kitört bajor örökösödési háború így meghozta számára az oly régen vágyott tábornagyi kinevezést. Ám a hadsereggel, amelynek élére állította a hadügyekben illetékes korrégens, II. József, nem volt módja jelentősebb hadműveletet indítani, a politikai események a háborúnak rövidesen végét vetettek.

Loudon újabb egy évtizeden át élhette békés életét Hadersdorfban. A szerző részletesen felidzi, miként foglalkoztatta mind mélyebben, szerényen és visszahúzódtan töltött csendes magányában a halál. Az utókorának hagyott tanúságként máig ott áll az a szobor, amely antik öltözetben a halál felett meditálva ábrázolja őt. Pesendorfer felveti azt a kérdést is, vajon szabadkőműves volt-e Loudon. Ezt elemzése alapján teljesen valószínűnek tartja, bár a bizonyítékokat nem tartja elégségesnek.

Befejezésül a szerző Loudon utolsó visszatérését idézi fel, amikor 1788-ban, a kirobant utolsó oszmánellenes háború sikeres megvívásához, felajánlotta szolgálatait II. Józsefnek. A horvátországi hadtest élén még egyszer módja nyílt felvillantani hadvezéri talentumát, sőt a betegsége miatt a hadszíntérről távozni kényszerült Hadik András gróf tábornagy helyett a következő esz-

tendőben átvehette a főhadisereg parancsnoki beosztását is. Így az ő nevéhez fűződik Belgrád bevételé, a havasalföldi bevonulás, egyszerűen a hadidiadal.

Am a birodalomszerte ünnepezt hős már halálos betegsége tért vissza a csatatérről. Későn érkezett katonai pályafutása lehetséges betetőzéseként II. Lipót levele, amelyben valamennyi császári-királyi had élére állítva, generalisszimusszá tette. Ezt követően rövidesen az örök harcműzökre távozott, miután búcsúzóul köszönetet mondott „minden bajtársának a közemberig bezárólag a vele megosztott veszélyekért és hadisanyarúságokért”.

Franz Pesendorfer életrajzának lapjain Loudon számos magyar kortársa is felbukkan és számos, magyar szempontból is fontos esemény köszönti az olvasót. A szerző minden eseménnyel és személlyel kapcsolatosan világosan eligazít és közvetlen hangvételi ábrázolásával rendkívül közel tudja hozni az oly kevésbé ismert XVIII. századi valóságot. Ezt a művet minden e korról foglalkozónak feltétlenül meg kell ismernie, sőt hasznos lenne, ha magyar fordításban hozzáférhető lenne az érdeklődő szélesebb olvasóközönség számára is.

Zachar József

BONA GÁBOR

KOSSUTH LAJOS KAPITÁNYAI

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988. 781 o.)

Háborúk, forradalmak, vagy szabadságharcok tanulmányozása, hadtörténeti feldolgozása közben sok mindenre kiterjed a figyelmünk: mérlegeljük a szemben álló felek erőviszonyait, felszereltségüket, utánpótlási lehetőségeiket, elemezzük a kidolgozott haditerveket, gondosan feltérképezzük és szakaszokra bontjuk a lezajlott hadjáratokat, s nem utolsósorban, a fennmaradt tények birtokában, megpróbáljuk rekonstruálni az egyes ütközeteket. Ennél lényegesen kevesebb figyelmet fordítunk az egyes hadseregek személyi állományára, a tábornoki, törzstiszti, századparancsnoki kar összetételének, képzettségének, származásának megismerésére. Általában véve: mostohán bánunk régebbi korok katonatisztjeivel, személyteleneleg, arc nélküliek maradnak számunkra, csak mint egy jól, vagy rosszul működő gépezet alkotóelemeiről emlékezünk meg olykor róluk. Kivétel ez alól csak a kiemelkedő hadvezérek, vagy valamilyen egyedülálló hőstettet végrehajtott tisztek képeznek, akikről aztán – talán ellensúlyozandó a többiek személytelenségét – könyvtári szakmunka születik.

Érvényes ez a megállapítás az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc hadseregére is. Hiszen mit tudunk erről a hadseregről, mennyire ismerjük tisztikarát?

Az elmúlt 140 év előítéleteivel és elfogultságaival hagyományozta ránk Görgei Artúrt, a honvédsereg fővezérét, akinek alig több mint egyéves működését értékelte (vagy „megénekelte”) szinte minden generáció történetésze (vagy szépírója). Ismerősünk lehet továbbá Damjanich János honvéd tábornok, a szabadságharc egyik legjobban bevált hadtestparancsnoka, akit azonban a „hálás” utókor már legendás paraszthósszá „nemesített”, s harmadiknak talán Bem Józsefet, az erdélyi magyar csapatok főparancsnokát említhetjük. Rajtuk kívül minden bizonnyal fel tudjuk még sorolni a tábornoki kar néhány tagját – Mészáros Lázárt, Perczel Mórt, Henryk Dembińskit, Leiningen-Westerburg Károlyt – de többségüknek legfeljebb a neve cseng ismerősen, életpályájukról, származásukról, 1848/49 utáni tevékenységükről már nincsenek ismereteink. Különösen igaz ez, ha a honvédsereg századparancsnoki (századosi) állományát vizsgáljuk.

E kétségtelenül fájó hiány pótlására tette meg az első lépéseket Bona Gábor az 1983-ban megjelent Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848/49 c. munkájában, melyben a legfelső katonai vezető réteg kialakítását, nemzetiségi, vallási stb. összetételét elemezte szociológiai módszerekkel, majd az egyes életutakat össze-